

ВІДГУК

**офіційного опонента
на дисертацію Матвієнко Оксани Іванівни
«Краса як атрибут природи і культури»,
подану на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук
за спеціальністю 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії**

Сутність теоретико-праксеологічної проблеми, яка актуалізує дисертаційне дослідження Матвієнко О. І., полягає як у суперечливості критеріальних ознак краси, так і статусу цього фактора в індивідуальній і суспільній життєдіяльності. Причому, в процесі взаємопотенціуючого становлення людини, природи і культури окреслений проблемний аспект має тенденцію до поглиблення і загострення.

Як зазначає авторка дослідження, кожна річ у предметному світі спочатку виявляє себе об'єктивно, в об'єктивних зв'язках цього предметного світу, згодом – в суб'єктивному образі світу, який формується у свідомості людини. Свідомість можна коректно визначити картиною світу, яка відкривається суб'єкту, в яку включений він сам і його життєдіяльність. Дійсність постає перед людиною об'єктивною даністю, котра існує поза свідомістю індивіда.

Образ світу є своєрідною системою очікувань, котра породжує об'єкт-гіпотези, на основі яких відбувається структурування і предметна ідентифікація почуттєвих вражень, що, в свою чергу, здійснюють вплив на образ світу, деталізуючи і уточнюючи його. Образ, взятий безвідносно контексту образу світу, є мотиваційно і спонукально невиразним, недієвим. Побудова образу зовнішньої реальності постає актуалізацією, уточненням, коригуванням, збагаченням актуалізованої частини картини світу або образу світу в цілому.

Матвієнко О. І. переконливо обґрунтовує тезу, згідно з якою ключовими понятійними маркерами оперування проблематикою образу світу є «значення» та «сенс». Ці поняття слід розрізняти, однак водночас мати на

увазі, що їх відмінність відносна. Значення – продукт суспільно-історичного розвитку, а сенс – ситуативне значення, образ певного аспекту предмета, сформований у суб'єкта в ситуації співвіднесення його зі значущим контекстом. Сенс дозволяє об'єктивувати для пізнаючого індивіда те, що в значенні перебуває на периферії або взагалі відсутнє. Сенс постає своєрідним орієнтиром у новій ситуації, новим поєднанням того, що вже відомо. Конкретні вияви, текстуальність значення і сенсу істотно зумовлені контекстним регулятивом краси. Саме фактор краси розставляє ієрархічні пріоритети в артикуляції значення і сенсу, увиразнює змістовний рельєф цих маркерів образу світу.

Як аргументовано доводить авторка дисертації, змістом людської свідомості як відображення є ідеальні образи реальних, незалежно від нас і поза нами існуючих предметів, явищ, подій (тобто образи об'єктивного світу). Образи як продукти відображення, по-перше, виникають під час активної предметної діяльності людини, її практичного впливу на природу і суспільні явища. По-друге, поява нового образу обов'язково заломлюється через попередній досвід людини, через наявні в її пам'яті образи відображених раніше предметів і явищ. По-третє, психічні образи не є результатом безпристрасного відображення. Вони обов'язково заломлюються через внутрішній світ людини, її відносини, почуття, аксіологічні, етичні, естетичні та інші преференції.

Оскільки пізнавальні процеси – відчуття, сприйняття, мислення, уява, – котрі виникають внаслідок впливу навколишнього світу на свідомість людини, є різними формами відображення, то відображення людиною предметів і явищ об'єктивної дійсності і є пізнанням цієї дійсності. В результаті процесу відображення навколишнього світу формуються особистісні якості людини, її потреби, інтереси, структуризується життєвий досвід. Здатність відображати навколишній світ і генерувати суб'єктивний образ цього світу – атрибутивна ознака життєдіяльності людини. Вона надає

можливість орієнтуватися в дійсності, організувати свою діяльність для перетворення об'єктивного світу відповідно до своїх потреб.

Матвієнко О. І. концептуалізує тезу, відповідно до якої людське сприйняття – навіть найбільш суб'єктивне – наділене виразними ознаками об'єктивності. Людині ніяк не уникнути онтологічного імперативу, згідно з яким все, що спонукає її до діяльності, має бути опосередковане вердиктом її свідомості, усвідомлення. Між нею та фактами завжди існує посередник споглядальності, в результаті чого як реальна, так і вірогідна дійсність сприймається картинно, образно, теоретично (між іншим, етимологічно «теорія» і є спогляданням). Жоден факт не віддзеркалюється в свідомості абсолютно тотожно, бо свідомість людини – це не статичне дзеркало, а динамічна, активна, спонтанна, перетворююча сила; вона, згідно з формулою К. Маркса, ніколи не може бути чимось іншим, як усвідомленим буттям.

У «Філософії історії» Г. Гегель не випадково зазначав, що в жодній сфері не можна вважатися духовно розвиненим, якщо не володіти естетичною чутливістю або тим, що Анрі Бергсон відрекомендував «інтуїцією краси». Художньо-естетична форма суспільної свідомості обстоює цілковиту свободу діяти згідно з власними симпатіями, віддавати перевагу тому, що узгоджується з його темпераментом, а також поглиблено вивчати те, що в більшій мірі відповідає розвитку його власного духу. Їй притаманне приязне ставлення до всіх шкіл мистецтва – навіть до тих, які здаються протилежними. Вона вважає їх різними виявами людського духу, міркуючи таким чином: чим вони численніші, тим повніше розкривають сутність і властивості людського духу. Вона чинить подібно ботаніці, яка з однаковою зацікавленістю вивчає апельсинове та лаврове дерево, ялину та березу».

Чимало праць із соціальної філософії та естетики не здійснюють розмежування понять «естетичне» та «художнє», фактично ототожнюючи їх. Як переконливо доводить авторка дисертації, це не зовсім коректно вже хоча б з тих міркувань, що красу природи не можна віднести до галузі мистецтва

(художнім і мистецьким може бути як сама природа з атрибутом краси, так і спосіб її відображення, пізнання, теоретико-праксеологічного освоєння).

Будь-що набуває естетичних ознак лише внаслідок впливу на свідомість і розум людини. Естетична свідомість – це соціальний феномен. Вона виникає в результаті освоєння людиною навколишнього світу, дійсності й евентуальності. Естетична свідомість існує у формі уявлень, які відрізняються гедонічною насиченістю. Ці уявлення в інтуїтивній формі містять протознання про закони краси. Закони краси об'єктивні, вони не залежать від волі й свідомості людей, оскільки визначаються будовою зовнішньої, чуттєво даної форми об'єктів сприйняття, хоча той факт, що ці об'єкти сприймаються естетично, звичайно, обумовлено і естетичною аперцепцією, адже в процесі їх відображення закони краси своєрідно віддзеркалюються у свідомості людини.

Як зауважує авторка дисертації, аспект співвідношення мистецтва та реальності завжди був предметом безкомпромісної полеміки. Чи не найбільш зваженою і адекватною з цього приводу слід визнати точку зору, згідно з якою «мистецтво не може не спиратися на дійсність: відтворення дійсності є або метою мистецтва, або відправною точкою. Стосовно мистецтва дійсність слугує своєрідною передумовою, за відсутності якої мистецтво неможливе. Втім, мистецтво не в змозі відобразити всю повноту дійсності – тобто сформувані достеменно уявлення про неї з точки зору динаміки її форм у часі. Тому воно розкладає дійсність, зображаючи її то в просторових, то в часових формах».

Специфіка мистецтва і його особливий статус у культурі зумовлені тим, що воно постає символічним віддзеркалення цілісності світу, репрезентує – як писав Г. Гадамер – «сміслову нероз'ємність життя». Унікальність цієї духовної форми культури полягає в тому, що лише їй підвладне образне відтворення цілісної людини, оскільки в інших сферах культури людина представлена фрагментарно, заміщена своїми окремими сторонами і функціями.

Як аргументовано стверджує Матвієнко О. І., завдання справжнього мистецтва полягає в тому, щоб зробити зрозумілим і доступним піднесене – не для того, аби ці феноменальні зразки божественного одкровення заземлити, спростити та вульгаризувати, а з метою дати людині зрозуміти, наскільки значним є потенціал вдосконалення себе, як багато й наполегливо треба працювати над собою, щоб наблизитися до Належного.

На переконання авторки дисертації, значущість мистецтва для людини, суспільства і культури полягає в тому, що воно розкриває сенс людського буття, дозволяє людині осягнути свою причетність до Універсуму. Володіючи унікальною здатністю впливати на внутрішній світ особистості, воно стоїть на сторожі людяності, зберігає і поглиблює поїєтичну сутність людини, розвиває універсальне відношення до світу, виводить на рівень одухотвореного буття.

Важливим теоретико-методологічним аспектом є розмежування, демаркація науки та мистецтва як форм суспільної свідомості й суспільних практик. Науку і мистецтво об'єднує та особливість що обидві ці сфери постають віддзеркаленням дійсності. Проте, якщо в науці це віддзеркалення здійснюється у формі понять і категорій, то в мистецтві – у формі художніх образів. І наукове поняття, і художній образ є узагальненим відтворенням дійсності, однак з огляду на понятійний характер наукового мислення діалектика загального, особливого і одиничного в науковому пізнанні має інші ознаки, ніж мистецтві: в науці діалектична єдність загального, особливого і одиничного постає у загальній формі, у формі понять і категорій, натомість у мистецтві та сама діалектична єдність утілюється у формі образу, який зберігає онтологічну особливість одиничного життєвого явища. І, нарешті, якщо художні твори неповторні, то результати наукових досліджень всезагальні.

Як виразно ілюструє авторка дисертації, термін «художня культура» в різних дискурсивних практиках використовується або в якості синоніма мистецтва, або позначає диференційовану цілісність, утворену різними

видами мистецтва. Якщо мистецтво мислиться як вкорінене в творчій сутності людини, то художня культура постає чимось принципово знеосібленим, атрибутивно пов'язаним із соціальними інститутами, з поділом праці та ефективністю виробництва. Художня культура є системою інституційних відносин виробництва-споживання художніх цінностей. Система художньої культури можлива тільки тому, що існує навколишнє середовище у вигляді творів мистецтва і людей як потенційних споживачів художніх цінностей. А що стосується художнього виробництва, то воно базується на феномені й можливостях технічного відтворення художніх творів. Воно не створює художніх творів, а генерує художні цінності, технічно відтворює твори мистецтва.

Важко переоцінити значення символу як засобу артикуляції краси. Згідно з аргументацією авторки дисертації, сила символу полягає в його здатності осягати, позначати і повідомляти соціальні реальності, які не піддаються обережній мові науки. Символ передає більш складний комплексний, поліаспектний смисл, ніж передбачає буквальне розуміння.

Функціональним покликанням символу є відображення дійсності. Як зазначає Матвієнко О. І., у середовищі фахівців ця теза має консенсусний статус. Однак способу відображення символом дійсності притаманні істотні особливості, які дають підстави багатьом дослідникам стверджувати про «навмисне приховування дійсності». Як результат – актуалізується аспект генеалогії такого майже несумісного поєднання віддзеркалення дійсності й водночас її приховування.

Авторка дисертації влучно помітила, що, як і цінність, символ не має актуального існування як частина фізичного світу, він не має фактичності, а натомість має значення – і саме в цій значущості полягає його родове покликання, саме тут знаходиться сутнісний стрижень його етиології і генеалогії.

Наукові положення, висновки і рекомендації, сформульовані в дисертації, є достовірними і достатньо обґрунтованими. Мета дослідження

досягнута завдяки використанню широкої теоретичної і емпіричної бази, адекватної методології, апробації отриманих результатів на наукових комунікативних заходах.

У роботі чітко сформульовано об'єкт і предмет дослідження, а також виразно визначено мету. Для її досягнення сформульовано комплекс наукових завдань, виконання яких дозволило розв'язати визначену в дисертації наукову проблему. Робота ґрунтується на принципах наукової об'єктивності, які забезпечили поліаспектне розкриття сутності ідентичності як атрибуту людини і суспільства.

Наукова новизна одержаних Матвієнко О. І. результатів полягає в концептуалізації положення про імперативний статус краси в природі та орієнтаційно-спонукальне значення краси для людини і культури. Краса природи в процесі її споглядання викликає задоволення, а статусу краси набувають ті властивості навколишнього середовища, які є когерентними споглядальній здатності людини. Закони краси за своєю структурою є законами форм природної і соціальної реальності, але водночас законами краси вони є і по відношенню до споглядальної спроможності людини.

Подана на розгляд дисертація демонструє не лише глибоку обізнаність із проблематикою, що складає предмет дослідження, а й уміння мислити по-філософськи, діалектично. Аргументаційно переконливим слід визнати висновок про те, що природа цікавить мистецтво сама по собі, в своїй об'єктивній даності. Мистецтво артикулює власну версію, інтерпретацію природи. У цьому – істотне пізнавальне та ідейне значення мистецтва. Але мистецтво цим не обмежується: воно розкриває значення природи для людини і відношення людини до природи.

Людина зацікавлена в тому, щоб якомога повніше й адекватніше зрозуміти природу, бо це надає можливість оптимально пристосуватися до неї, оволодіти її багатим історичним досвідом і ефективним інструментарієм. Індивід має потребу розгледіти як саму природу, так і своє віддзеркалення в ній.

Попри в цілому позитивне враження від виконаного дослідження, все ж варто висловити окремі зауваження.

1. Наполягаючи на визначальності фактора краси як для індивідуальної, так і для суспільної життєдіяльності, Матвієнко О. І. водночас зазначає, що генезис, динаміка становлення статусу краси в житті людини і суспільства була доволі неоднозначною: періоди безроздільного авторитету краси часто поступалися місцем нехтуванню нею і навіть наданню красі диявольчих ознак. Очевидно, таке «поєднання непоєднуваного» потребує авторських коментарів.

2. Висвітлюючи цінності краси та красу цінностей Матвієнко О. І. надає цій онтологічній когерентності занадто категоричних, концептуально жорстких, постулативних ознак. На рівні буттєвих реалій залежність і взаємозумовленість цінностей краси та краси цінностей є не настільки рельєфною і каузальною: здебільшого такий зв'язок має латентні, не дуже виразні ознаки.

3. Наполягаючи на практичній несумісності «моделі ринку» та «моделі культури», авторка дисертації не наважилась сформулювати концептуальні акценти, які надали б світоглядно-аксіологічної виразності авторській позиції щодо способів і методів розв'язання цієї фундаментальної проблеми сьогодення.

4. Здійснюючи критичний аналіз постмодерну, авторка дисертації переконливо довела, що атрибутивними ознаками цієї епохи постає така сукупність засобів фальшування буття і свідомості, як симулякр краси, симуляція краси, симульована краса і т. ін. Закономірно напрошується запитання: чи варто відрекомендувати красою те, що не відповідає критеріальним маркерам краси, де-факто пародіює красу і постає її змістовно-сутнісним антиподом?

Втім, наведені зауваження не девальвують значних наукових здобутків здійсненого дослідження. Можна констатувати наявність усіх необхідних підстав для констатації, що дисертація Матвієнко Оксани Іванівни на тему

«Краса як атрибут природи і культури» є актуальним, самостійним, завершеним, логічним науковим дослідженням. Структура дисертації чітка і обґрунтована. Матеріал викладається виразно, послідовно, відповідно до плану. Висновки за розділами та загальні висновки дисертації достатньо аргументовані й логічно сформульовані, ґрунтуються на результатах проведеного дослідження. Оформлення дисертації та автореферату здійснене з дотриманням необхідних вимог. Зміст автореферату ідентичний основним положенням дисертації.

Подана до захисту дисертація Матвієнко Оксани Іванівни на тему «Краса як атрибут природи і культури» виконана на високому теоретичному і методологічному рівні, який відповідає вимогам пунктів 9, 11, 12, 13 «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567.

Таким чином, Матвієнко Оксана Іванівна цілком заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії.

Кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри філософії
Київського національного університету
будівництва і архітектури

Н. М. Лакуша

Підпис Н. М. Лакуши
засвідчує
Секретар Вченої ради
КНУБА

О. С. Петренко